

(Чэцця, 91). Параўн. *наполь* у 1 знач. 2. *Пароўну*, у *аднолькавай колькасці*. Маюць они тое імяне отчинное Русивль... *наполы* делити по близкости после дядиное своее Федковое жывота (КЗ, 519, 1494). Параўн. *наполь* у 2 знач. 3. *На роўных долях з кім-н.* онъ тую пшеницу въ него *наполы* сеяти взялъ (АВК, XVII, 276, 1541). Параўн. *наполь* у 2 знач. [1 – 19, с. 206].

У сучаснай беларускай літаратурнай мове ўжываецца прыслоўе *напалавіну* (*на* + форма вінавальнага склону ад *палавіна*), а таксама з паметай размоўнае падае ТСБМ прыслоўі *напалам*, *напалову* і *напалам*. Прыслоўі *напалам*, *напалам*, паводле П.П. Шубы (с. 115), вынік кантамінацыі *напал* і *напалам*, што ўяўляе прыназоўнікавае спалучэнне з формай дав. скл. парнага ліку [6, с. 230].

Напалову – прыслоўі на –у фармальна суадносяцца з канструкцыяй *на* + наз. ж. р. у ф. В. скл. [4, с. 140].

Пісьмовыя помнікі беларускай мовы XIV – XVII стст. зафіксавалі шэраг прыслоўяў адлічэбнікавага паходжання. Адны з іх трывала замацаваліся ў сучаснай беларускай мове і шырока выкарыстоўваюцца ў паўсядзённым жыцці, іншыя перайшлі ў склад пасіўнай лексікі, а некаторыя наогул выйшлі з ужытку.

Літаратура

1. Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Вып. 4, 5, 7, 8, 9, 19, 22, 26, 27. / рэд. А.М. Булыка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1984 – 2007.
2. Супрун А.Е. Наречия с корнями числительных / А.Е. Супрун // Учёные записки филологического факультета [Киргизского Государственного университета]. – Фрунзе, 1957. – Вып. IV. – с. 201-213.
3. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. / К.К. Атраховіч. – Мінск: Бел. Сав. Энцыклап. імя П. Броўкі, 1977. – Т. 1. – с. 608.
4. Шуба П.П. Прыслоўе ў беларускай мове / П.П. Шуба. - Мінск: Выдавецтва Акадэміі Навук БССР, 1962. – с. 193.
5. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Вып. 1 / склад.: В.У. Мартынаў [і інш.]; рэд. Цыхун Г.А. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978. – с. 440.
6. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Вып. 7 / склад.: І.І. Лучыц-Федарэц [і інш.]; рэд. Цыхун Г.А. – Мінск: Бел. навука, 1991. – с. 672.

Муравіцкая А. М. (Мінск)

СТАНАЎЛЕННЕ І ДЫНАМІКА НОРМАЎ У БЕЛАРУСКАЙ ФІЗІЧНАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ

(На матэрыяле “слоўніка фізічнае тэрмінолэгіі” (1929) і “слоўніка сучаснай беларускай мовы” (2009))

Станаўленне беларускай фізічнай тэрміналогіі пачалося ў 20-ыя гады ХХ стагоддзя. У 1929 годзе быў выдадзены 21 выпуск серыі

“Беларуская навуковая тэрміналогія” пад назвай “Слоўнік фізычнае тэрміналогіі”. Праект слоўніка быў складзены выкладчыкам Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта А. Ю. Міцкевічам у 1927 – 1928 гг. Дапамагала ў гэтай працы і настаўніца Н. А. Вераскоўская. У сярэдзіне 1928 года пачатковы праект слоўніка фізічных тэрмінаў быў разгледжаны Камісіяй у складзе прафесара Я. Сіроціна, Я. Сняткова, А. Круталевіча і А. Міцкевіча. Пасля дапаўненняў і некаторых змен ён быў перададзены ў Інстытут Навуковай Мовы для перагляду і зацвярджэння. Перад зацвярджэннем у Інстытуце Навуковай Мовы праект фізічнай тэрміналогіі разглядаўся ў Адзеле Прыроды і Гаспадаркі Беларускай Акадэміі Навук і ў Горацкім Навуковым Таварыстве (пры С. – Г. Акадэміі). У канчатковым выглядзе “Слоўнік фізычнае тэрміналогіі” налічваў 6906 тэрмінаў.

Разгледзім дынаміку нормаў у фізічнай тэрміналогіі на лексічным узроўні. Як адзначалася ў прадмове да слоўніка, асноўнымі прынцыпамі пры яго стварэнні былі: 1) збліжэнне з інтэрнацыянальнай фізічнай тэрміналогіяй; 2) выкарыстанне багацця жывой народнай мовы [1, с. 6]. У адпаведнасці з гэтымі прынцыпамі, каля паловы тэрмінаў, што змяшчае слоўнік, з’яўляліся міжнароднымі і не патрабавалі сваямоўных адпаведнікаў: *адсорцыя, акумулятар, амплітуда, антэна, дыфракцыя, дыфузія, тэмпература, электрон і інш.* Вялікі працэнт (40 – 50%) іншамоўных тэрмінаў наглядаўся таксама ў матэматычным і геалагічным выпусках (у параўнанні з сельскагаспадарчым, батанічным і грамадазнаўчым выпускамі, дзе запазычаныя тэрміны складаюць толькі каля 15%) [6, с. 362].

Пры перакладзе іншамоўных тэрмінаў на беларускую мову часта, праз коску, прапаноўваўся варыянт з агульнаўжывальнай лексікі: *аберацыйнае смеццэнне – абэрацыйнае зьмяшчэнне, сосуп; абсолютнае супраціўленне – абсалютнае супраціўленне, супор; арэтыр – арэтыр, задзержнік; гаручая сумесь – гаручая сумесь, мешаніна; маятнік – махавік, вагальнік; поршень – шпэнталь, саўгач; раствор – раствор, рошчын; растваритель – растварнік, рашчыннік; растязжэнне – расьцяжэнне, росьцяг; сцынтэламетр – сцынтэламетр, іскрамер; счэтык – шчотчык, лічнік; трэнне – трэнне, церце, і інш.* Аднак многія з такіх наватвораў не “прыжыліся” ў мове і ў наступных фізічных слоўніках, як правіла, гэтыя тэрміны падаюцца ўжо без варыянтаў: *абэрацыйнае зрушэнне, абсалютнае супраціўленне, арэтыр, гаручая сумесь, маятнік, поршань, раствор, растваральнік, расцяжэнне, сцынтыляцыя, лічальнік, трэнне і інш.*

Безумоўна, другі прынцып, якім кіраваліся стваральнікі слоўніка, таксама быў рэалізаваны. У выніку прапаноўваліся тэрміны, створаныя

на аснове жывой народнай мовы: *амперметр ртутный* – *ампэрмэтар жывасрэбны*, *выпрямитель* – *выпрастач*, *выпуклость* – *пукатасьць*, *гайка* – *мутэрка*, *жом* – *сьціскач*, *заряд* – *набой*, *зарядный ток* – *набойны ток*, *кипятильник* – *варнік*, *клапан* – *затамка*, *зажим* – *заціскач*, *мощность* – *патужнасьць*, *плоскость* – *роўніца*, *плотность* – *шчыльнасьць*, *полый проводник* – *пуста-парожні праваднік*, *разряд* – *распрыжэньне*, *разрядитель* – *распрыжальнік*, *разрядник* – *распрыжнік*, *распаивание* – *разьнітоўванне*, *скважина* – *зяўрына*, *сжатие* – *сьціск*, *сплав* – *стопак*, *станок* – *паставок*, *трубка* – *рурка*, *уравнение* – *раўнаньне*, *ускорение* – *прыскарэньне*, *шатун* – *хадун і інш.* Такія тэрміны з цягам часу былі заменены (у пераважнай большасці) на транслітараваныя рускія, напрыклад: *выпуклость* – *выпукласць*, *заряд* – *зарад*, *клапан* – *клапан*, *полый проводник* – *полы праваднік*, *разряд* – *разрад*, *станок* – *станок*, *шатун* – *шатун і г. д.*

Разглядаючы дынаміку і сучасны стан фізічнай тэрміналогіі, звернемся да “Слоўніка сучаснай беларускай мовы” (аўтары У. В. Завальнюк, М. Р. Прыгодзіч, В. К. Раманцэвіч), які створаны з улікам новых правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі і фіксуе моўныя нормы на сучасным этапе. “Слоўнік сучаснай беларускай мовы” (далей – ССБМ) змяшчае 77 найбольш ужывальных тэрмінаў з паметай “фізічны”. З іх прыкладна чацвёртая частка (19 тэрмінаў) цалкам супадае ў гукавым і графічным афармленні з прыведзенымі ў “Слоўніку фізічнай тэрміналогіі” (далей – СФТ), напрыклад: *балістыка*, *барограф*, *бэта-прамяні*, *вібратар*, *дына*, *дыфузія*, *індуктар*, *індукцыйны*, *індукцыя*, *катод*, *квант*, *прызма*, *электростатыка*, *эфузія і інш.* Безумоўна, у некаторых тэрмінах назіраецца змяненне моўных нормаў (пераважна арфаэпічных і марфалагічных):

СФТ	ССБМ
<i>ампэр</i>	<i>ампер</i>
<i>ампэрмэтар</i>	<i>амперметр</i>
<i>арэомэтар</i>	<i>арэометр</i>
<i>варыёмэтар</i>	<i>варыёметр</i>
<i>інэрцыя</i>	<i>інерцыя</i>
<i>калёрымэтар</i>	<i>каларыметр</i>
<i>кінэматыка</i>	<i>кінематыка</i>
<i>магнэтон</i>	<i>магнетон</i>
<i>прыцяганьне</i>	<i>прыцяжэньне</i>
<i>цэплавыпусканьне</i>	<i>цэпааддача</i>

З’яўленне і развіццё новых тэхналогій, навуковых напрамкаў і паняццяў патрабуюць іх адпаведнай намінацыі. ССБМ змяшчае 43 тэрміны (гэта большая палова ад прадстаўленых у ім тэрмінаў), што

з'явіліся ў апошнія гады або дзесяцігоддзі і натуральна, што ў СФТ яны не зафіксаваны. Прычым у фізічнай тэрміналогіі (як і ў некаторых іншых тэрмінасістэмах) на сучасным этапе пераважае тэндэнцыя да інтэрнацыяналізацыі ў сферы тэрмінаўтварэння, якая праяўляецца ў непасрэдным запазычанні з іншых моў. Гэта тэндэнцыя наглядаецца і ў прыведзеных у ССБМ тэрмінах: *балансамер, балометр, вакуум, галаграма, двухатамны, іанасфера, калайдар, магністатыка, магнітометр, міжатамны, плазма, ратон, сінхатрон, фатон, храматызм і інш.* Шэраг тэрмінаў, змешчаных у ССБМ, утвораны пры дапамозе ўласнабеларускіх моўных сродкаў: *адбівальны, выпраменены, выпрамяненне, затухальны, звышгук, звышціск, раўнадзейная, роўнавялікі, роўнапаскораны, ультрагук, цепланепранікальны, цеплапранікальны, цепластрата і інш.*

Такім чынам, абапіраючыся на традыцыі беларускай тэрмінатворчасці 20-х гадоў ХХ стагоддзя, беларуская фізічная тэрміналогія ў цяперашні час працягвае ўзбагачацца і дынамічна развівацца. Мы разгледзелі станаўленне і дынаміку нормаў у фізічнай тэрміналогіі пераважна на лексічным узроўні. Разгляд на іншых узроўнях – тэма далейшых даследаванняў.

Літаратура

1. Беларуская навуковая тэрміналогія. Выпуск 21. Слоўнік фізічнай тэрміналогіі. – Мінск: Выд. БАН, 1929.
2. Болсун А. І. Руска-беларускі слоўнік фізічных тэрмінаў. – Мінск, 1993.
3. Болсун А. І., Рапановіч Я. Н. Слоўнік фізічных і астранамічных тэрмінаў. – Мінск, 1979.
4. Завальнюк У. Н., Прыгодзіч М. Р., Раманцэвіч В. К. Слоўнік сучаснай беларускай мовы. – Мінск, 2009.
5. Касцюковіч М. М., Люшцік У. В., Шчэрбін В. К. Руска-беларускі слоўнік матэматычных, фізічных і тэхнічных тэрмінаў. – Мінск, 1995.
6. Плотнікаў Б. А., Антанюк Л. А. Лінгвістычны кампендыум. – Мінск, 2003.
7. Самайлюковіч У., Пазняк У., Сабалеўскі А. Руска-беларускі фізічны слоўнік. – Мінск, 1994.

Раднянкова А. В. (Гомель)

ВІДЫ І СРОДКІ СУВЯЗІ СТРУКТУРНЫХ ЧАСТАК У ПУБЛІЦЫСТЫЧНЫХ ТЭКСТАХ К. ХІХ – П. ХХ стст.

Сучасная лінгвістыка бачыць множнасць і асіметрычнасць аспектаў даследавання сінтаксічных і суперсінтаксічных адзінак тэксту. У апошні час увага скіравана на вывучэнне семантычных, лагічных, камунікатыўных адносін у структуры выказвання і тэксту, апісанне функцыянавання адзінак у маўленні.